

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОГРАМИ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Проаналізовані еколого-економічні проблеми агросфери в результаті впливу сільськогосподарської діяльності на довкілля. Обґрунтовано основні елементи та етапи реалізації програми екологічного аудиту аграрних підприємств. Запропоновано напрями формування програм екологічного аудиту об'єктів у сільському господарстві.

Ключові слова: екологічний аудит, аграрні підприємства, програма, етапи, напрями, природокористування.

Аграрний сектор посідає одне з чільних місць в економіці країни, забезпечуючи розвиток організаційно-технологічних та еколого-економічних відносин у веденні сільського господарства та взаємозв'язаних з ним галузях і сферах господарювання. Підпорядкування розвитку багатьох галузей економіки інтересам саме цього сектору є запорукою досягнення високих кінцевих результатів. Тому актуальність розв'язання проблем в аграрній сфері набуває все більшого значення.

Особливої уваги на сучасному етапі розвитку аграрного сектору економіки заслуговує формування збалансованого механізму природокористування шляхом вирішення низки екологічних питань, що, зазвичай, є другорядними при здійсненні господарської діяльності. Першочерговими виступають питання максимізації прибутку та підвищення економічної ефективності господарювання [5, с. 130]. Однак відсутність належної уваги до подолання екологічних проблем може призвести до екологічних катастроф. У таких умовах важливим інструментом регулювання еколого-економічних відносин та забезпечення раціонального використання і відтворення земельних ресурсів може стати екологічний аудит, який, за даними експертів, набуває актуальності у всіх сферах народного господарства.

Проблемами формування системи екологічного аудиту займалися І. В. Басанцов, Г. А. Гурська [2] Л. Г. Мельник, У. П. Новак [4], П. М. Скрипчук, О. Ю. Чигрин, В. Я. Шевчук, Г. Г. Шматов та інші. Нормативно-правове забезпечення, форми і методи екологічного аудиту вивчали Т. П. Галушкіна [1], В. Р. Лозанський, Л. І. Максимів, В. М. Навроцький, І. М. Потравний, О. І. Шкуратов [10] та інші. На дослідження особливостей екологічного аудиту систем довкілля звертали увагу С. В. Макаров, Ю. М. Сахно, В. Л. Сидорчук, В. Я. Шевчук та інші.

Проте у роботах зазначених авторів питання екологічного аудиту саме аграрних підприємств, де широко використовуються екологічно небезпечні речовини, вивчено недостатньо, не звертається увага на роль аудиту у виробництві екологічно безпечної аграрної продукції.

Метою статті є обґрунтування основних елементів та етапів реалізації програми екологічного аудиту аграрних підприємств.

Аграрний сектор економіки є важливою сферою природокористування. Динамічний розвиток

супільства супроводжується трансформацією соціально-економічних процесів, зростанням антропогенного навантаження на природне середовище. Тому аграрна економіка має бути екологічно орієнтованою та збалансованою, а ринкові механізми повинні доповнюватися механізмами забезпечення стійкості та сталості функціонування агроєкосистем. Проте сучасна господарська діяльність створює низку екологічних проблем, які можуть істотно вплинути на збільшення врожайності та погіршення якості сільськогосподарської продукції. Найвиразнішим прикладом є еколого-економічні проблеми сільськогосподарського землекористування. Екологічний стан земель сільськогосподарського призначення в останні десятиліття істотно погіршився і набув загрозливого характеру. В Україні водної та вітрової ерозії зазнало понад 14,9 млн. га сільськогосподарських угідь (35,2% їх загальної площі) [3].

Виникли серйозні проблеми з поповненням біоенергетичного потенціалу ґрунтів. Сумарні втрати гумусу через мінералізацію та ерозію ґрунтів щороку становлять 32-33 млн. тонн, що еквівалентно 320-330 млн. тонн органічних добрив, а еколого-економічні збитки через ерозію перевищують 9,1 млрд. грн. [8, с. 31]. На основі даних агрохімічного обстеження ґрунтів за період 1986-2010 рр. проаналізовано динаміку вмісту гумусу в ґрунтах України при їх довготривалому використанні в сільськогосподарському виробництві. Зіставляючи дані щодо вмісту гумусу з показниками обсягів внесення органічних добрив, ми виявили певну залежність між цими змінними (рис. 1).

Вивчення якісного стану земель показує, що темпи їх деградації посилюються (рис. 2). За останні 15 років площа кислих ґрунтів збільшилася на 2,4 млн. га, у тому числі ріллі – на 1,5; тих, що зазнали водної ерозії – на 2,4, засоленних – на 1,0; земель із солонцевими комплексами – на 3,9, заболочених і перезволожених – на 1,0; зарослих чагарником і дрібноліссям – на 0,5 млн. га. Вміст гумусу в ґрунтах України знизився в середньому на 20% [3, с. 51].

Аналогічна екологічна ситуація спостерігається і в галузі тваринництва. За нинішніх темпів розвитку тваринництва, птахівництва може стати основним джерелом забруднення довкілля відходами виробництва тваринного походження (рис. 3).

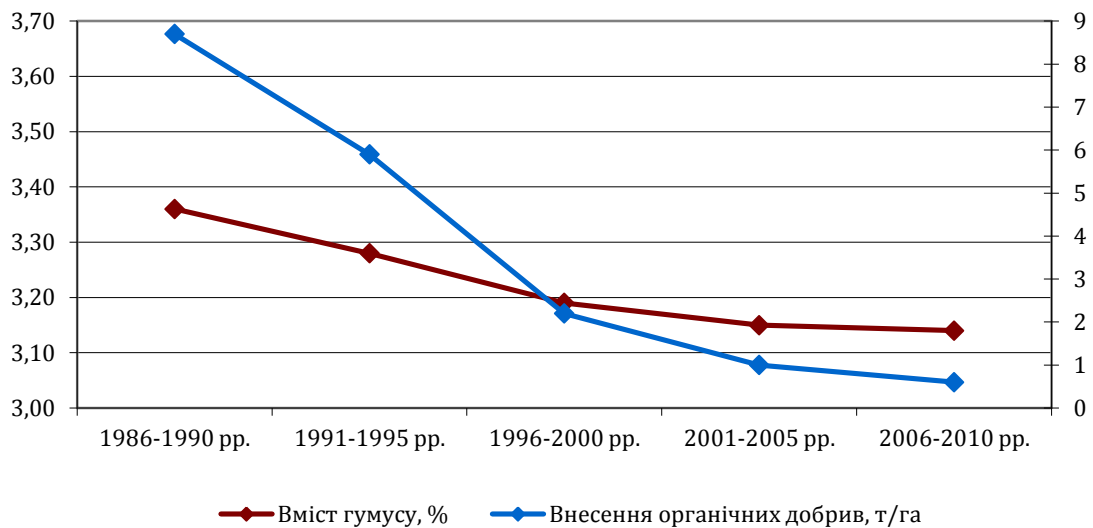

Рис. 1. Залежність вмісту гумусу від обсягів внесення органічних добрив*

* Власні розрахунки за даними Центрдержрідючості та Держстату.

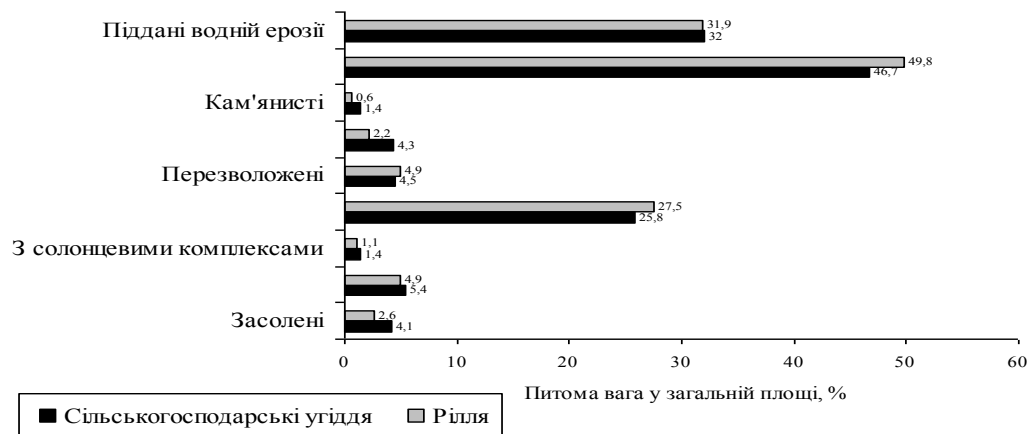

Рис. 2. Якісні характеристики сільськогосподарських угідь та рілля в Україні*

* Власні розрахунки за даними Центрдержрідючості.

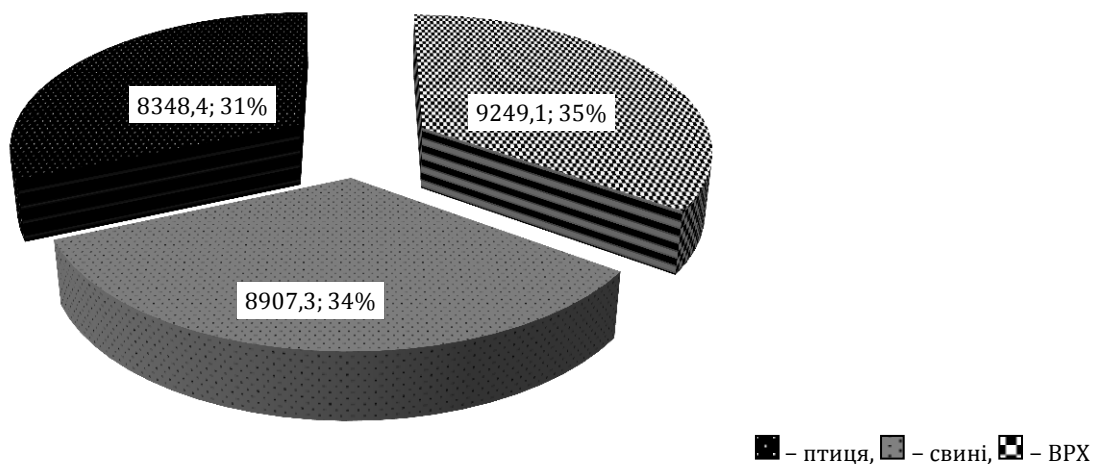

Рис. 3. Загальна кількість (тис. т) і структура відходів (%) тваринного походження в Україні в 2011 р. *

* Розраховано за даними [3; 7].

Тому вважаємо за необхідне при планування сільськогосподарського виробництва обов'язково проводити оцінку впливу діяльності на стан природних ресурсів. Результатом еколого-економічного оцінювання впливу сільськогосподарської діяльності на стан природних ресурсів агросфери є рішення про доцільність упровадження запланованої діяльності. Це оцінювання можливо здійснити при проведенні екологічного аудиту об'єктів у сільському господарстві.

Екологічний аудит є ринковим інструментом екологічного менеджменту, застосування якого є особливо актуальним при переході до формування сталого ведення сільського господарства [9, с. 142]. Водночас екологічний аудит є функціонально відособленим напрямком еколого-економічної діяльності на підприємстві, що пов'язане з реалізацією контрольно-консалтингових функцій екологічного менеджменту для прийняття оперативних та стратегічних управлінських рішень. Тобто екологічний аудит сільськогосподарського виробництва є, на наш погляд, організаційно-економічною системою незалежного контролю і контролінгу виробничо-екологічної діяльності, фінансово-економічного стану підприємств незалежно від форм господарювання у взаємозв'язку з рівнем регулювання використання природних ресурсів.

Екологічний аудит є досить складним видом природоохоронної діяльності, пов'язаним з використанням великої кількості методик, урахуванням багатьох факторів і організацією взаємодії між учасниками процесу аудиту. Тому часто буває необхідна розробка Програми екологічного аудиту для

проведення конкретних видів і типів аудиту. На об'єктах сільськогосподарського призначення це відноситься до випадків, коли аудит охоплює широкий комплекс питань, пов'язаних із впливом на навколишнє середовище і її станом. Прикладами випадків, коли предметом аудиту є оцінка фактичної екологічної діяльності об'єкта та розробка Програми екологічного аудиту найбільш доцільна, є наступні:

- оцінка дотримання вимог природоохоронного законодавства і реалізації заходів щодо його дотримання;
- оцінка гарантування екологічної безпеки та оцінка екологічного ризику, організація превентивних та санаційних заходів у частині попередження і ліквідації наслідків кризових екологічних ситуацій;
- оцінка стану моніторингу, системи управління якістю навколишнього середовища, раціоналізації використання природних ресурсів, сировини, матеріалів, продукції, відходів [1, с. 87];
- оцінка регулювання викидів забруднюючих речовин у довкілля, розміщення відходів виробництва та споживання;
- оцінка реалізації екологічних програм та екологічної політики об'єкта з урахуванням коротко-і довгострокових завдань щодо дотримання екологічної безпеки та сталого розвитку агросфери [10, с. 156].

Схему узагальненої процедури розробки та реалізації програми екологічного аудиту аграрних підприємств можна зобразити наступним чином (рис. 4):

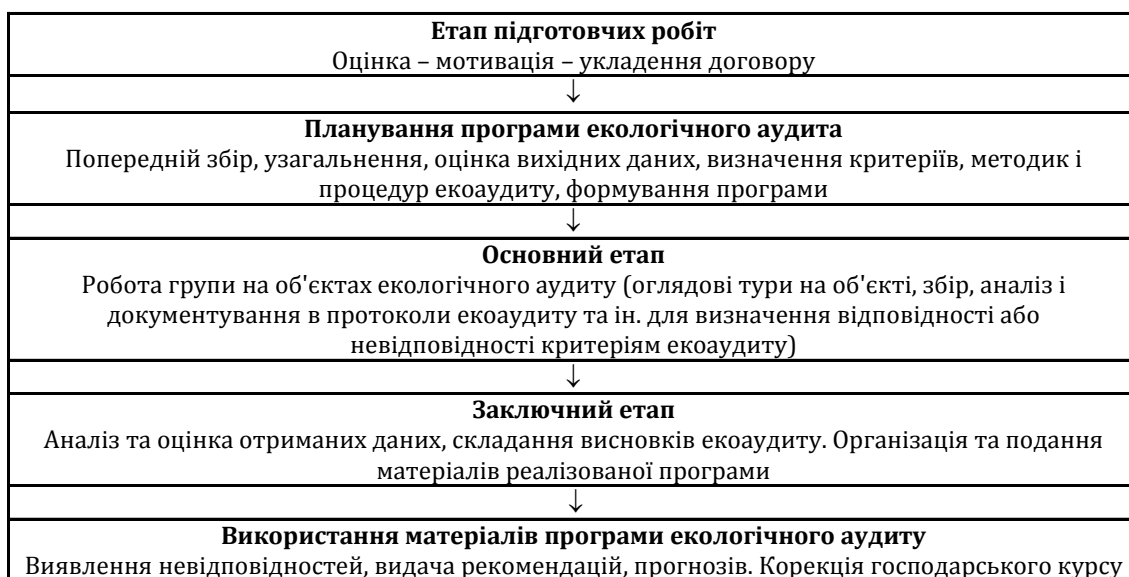

Рис. 4. Процедура розробки та реалізації програми екологічного аудиту аграрних підприємств

Програми екологічного аудиту повинні відповідати цілям і завданням, поставленим замовником, і бути орієнтовані на визначення пріоритетів діяльності об'єкта, пошук шляхів мінімізації впливу на довкілля, забезпечення раціонального використання природних ресурсів, зниження ризику надзвичайних ситуацій, розвиток системи виробничого екологічного моніторингу, виробничого екологічного контролю, планування природоохоронної діяльності та виявлення фінансових і матеріально-технічних можливостей

здійснення цієї діяльності [2, с. 42].

Замовник може обрати методи і процедури екологічного аудиту, виходячи зі своїх потреб, виробничої структури об'єкта, його розташування та ін., проте у всіх випадках необхідним є збір, аналіз і документування великої кількості найрізноманітнішої інформації. Незважаючи на те, що Програма екологічного аудиту для кожного об'єкта індивідуальна, при розробці будь-якої програми враховуються певні основоположні компоненти. До основних напрямків

формування та реалізації Програм екологічного аудиту належать ті, які надають можливість отримання і оцінки незалежної інформації про екологічну ситуацію і результати діяльності, зіставлення декларованого і фактичного впливу сільськогосподарського виробництва на довкілля, встановлення екологічних пріоритетів та вдосконалення діяльності у сфері контролю, управління, моніторингу та ін.

До складу основних напрямків формування Програм екологічного аудиту можуть входити:

- ефективність інвестиційних проектів, екологічної спроможності підприємств, оцінки ризику інвестицій і ефективності виробничого екологічного управління;
- системи екологічного менеджменту, характеристик конкретної продукції, технології, з оцінкою відповідності чинної системи екологічного менеджменту нормам і правилам [4, с. 136];
- екологічне страхування, перш за все для оцінки ймовірності (ризiku) страхових подій, актуарних розрахунків, розрахунку страхових тарифів та ставок страхових платежів;
- фактичний вплив на довкілля і ризик порушення природоохоронного законодавства, регулювання відносин господарюючих суб'єктів з органами екологічного контролю та управління;
- забезпечення запобігання і зниження ризику

гострих (кризових) екологічних ситуацій, виявлення та ранжування екологічних проблем, визначення ступеня екологічної безпеки, діяльності господарюючих суб'єктів, урегулювання конфліктних ситуацій;

- регулювання взаємин з громадськістю та населенням, що забезпечують ефективність екологічної освіти та виховання населення.

Таким чином, сьогодні в Україні в умовах загострення екологічних проблем та переходу сільськогосподарського виробництва на нові методи господарювання постає необхідність у розвитку та розповсюдженні процедури екологічного аудиту в аграрній сфері, що сприятиме визначенню і вирішенню низки суспільно необхідних та економічно вигідних питань. Основним завданням програм екологічного аудиту виступає оцінка та аналіз еколого-економічної діяльності аграрних підприємств з урахуванням рівня впливу сільськогосподарського виробництва стан навколишнього середовища та екологічну ситуацію загалом. Держава повинна бути зацікавлена в реалізації екологічного аудиту, створення відповідних нормативно-правових основ його функціонування, оскільки він дозволяє без додаткових бюджетних витрат підвищити ефективність управління охороною довкілля та використання природних ресурсів.

Список літератури

1. Галушкіна Т. П. *Экономические инструменты экологического менеджмента (теория и практика): [монографія] / Т. П. Галушкіна. – Одесса: Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2000. – 280 с.*
2. Гурська Г. А. *Форми та методи здійснення екологічного аудиту в Україні / Г. А. Гурська // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 10. – С. 38–44.*
3. *Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2011 році: [аналітична доповідь]. – К.: Міністерство екології та природних ресурсів України. – 2012. – 258 с.*
4. Новак У. П. *Організаційно-економічний механізм реалізації екологічного аудиту в Україні / У. П. Новак // Інноваційна економіка. – 2010. – №1. – С. 134–139.*
5. Пизняк Т. И. *Организационно-экономические основы применения концепции экологического аудита в сельском хозяйстве / Т. И. Пизняк // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка та менеджмент. – 2002. – Випуск 1-2. – С. 128–131.*
6. Савкин В. И. *Концептуальные основы экологического менеджмента в аграрном секторе экономики: [монографія] / В. И. Савкин. – Изд-во Орел ГАУ, 2011. – 184 с.*
7. *Сільське господарство України: стат. щоріч. за 2011 рік / за заг. кер. Н. С. Власенко; Держстат України. – К., 2012. – 386 с.*
8. Ходаківська О. В. *Екологізація сільськогосподарських земель: сучасний вимір та перспективи розвитку / О. В. Ходаківська // Економіка АПК. – 2011. – № 10. – С. 28–36.*
9. Царенко О. М. *Економіка та менеджмент екологізації АПК: [монографія] / О. М. Царенко, В. П. Щербань, П. В. Тархов. – Суми: Університетська книга, 2002. – 256 с.*
10. Шкуратов О. І. *Екологічний аудит в системі інвестиційного забезпечення підприємств / О. І. Шкуратов // Наук. вісн. Акад. муніц. упр. – К.: [б. в.] – 2011. – Вип. 4. – С. 150–157. – (Серія „Економіка“).*

РЕЗЮМЕ

Кочерга Николай

Реализация программы экологического аудита аграрных предприятий

Проанализированы эколого-экономические проблемы агросферы, появившиеся в результате воздействия сельскохозяйственной деятельности на окружающую среду. Обоснованы основные элементы и этапы реализации программы экологического аудита аграрных предприятий. Предложены направления формирования программ экологического аудита объектов в сельском хозяйстве.

RESUME

Kochega Mykola

Implementation of the program of the environmental audit of agricultural enterprises

There have been analyzed the environmental and economic problems of the agricultural sphere, resulting from the impact of agricultural activities on the environment. The basic elements and stages of the program of environmental audits of agricultural enterprises are considered in the article. The directions of development of the programs of environmental auditing facilities in agriculture are proposed.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2013 р.